Temat: Gospodarka realnego socjalizmu

NA PODSTAWIE PODRĘCZNIKA: ROBERT GUCMAN – HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO - GOSPODARKA, WYDWNICTWO WSIP

Po zwycięstwie rewolucji październikowej (listopad 1917) władzę w Rosji przejął bolszewicki rząd zwany Radą Komisarzy Ludowych z Włodzimierzem Leninem na czele. Musiał on uporać się z trudnymi problemami gospodarczymi: uporządkować rozchwianą i zniszczoną gospodarkę rosyjską, zapewnić dostawy do miast i zdobyć fundusze na funkcjonowanie państwa oraz prowadzenie wojny. Aby tego dokonać, wprowadzono tzw. **komunizm wojenny**. Bolszewicy odrzucili mechanizmy rynkowe i zastosowali dyktaturę gospodarczą.

KOMUNIZM WOJENNY

Jednym z pierwszych posunięć nowego rządu było wydanie *Dekretu o ziemi* (1917). Na jego mocy całkowicie zlikwidowano wielką własność ziemską, a majątki należące do szlachty, cerkwi i cara oddano w ręce komitetów rolnych i rad powiatowych. Nieco później wszystkie zakłady produkcyjne, instytucje finansowe (w tym banki) zostały **znacjonalizowane** przez rząd, czyli stały się własnością państwa. Zarządzanie przejętych przedsiębiorstw powierzono samym robotnikom (radom robotniczym).

https://talbot-nowyekran-pl.neon24.pl/post/136236,kanibalizm-w-komunistycznej-rosji

Dzięki tym posunięciom udało się pozyskać poparcie chłopów i robotników oraz zneutralizować wpływy głównych wrogów bolszewickiego państwa: **obszarników** (czyli właścicieli ziemskich) oraz kapitalistów. Posunięcia te miały jednak katastrofalne skutki dla gospodarki. Pojawiły się głód, nędza, całkowity upadek produkcji i handlu. W źle zarządzanych przez niewykształconych robotników przedsiębiorstwach upadała produkcja. Szybko spadała też wartość waluty rosyjskiej - rubla.

Rekwizycja zboża - bolszewicka pocztówka propagandowa, 1922 r.

Do 1920 r. państwo przejęło na własność średnie i małe firmy. Planowaniem i organizowaniem produkcji miały zarządzać komitety. Aby zaspokoić olbrzymie braki żywności w mieście, chłopom konfiskowano nadwyżki płodów rolnych (władze decydowały, co jest nadwyżką). Wobec opornych stosowano terror. Komunizm wojenny wprowadził chaos w i tak już rozchwianej gospodarce. Produkcji przemysłowej nie dawało się planować, rozrastała się biurokracja, chłopi ukrywali płody rolne, pojawił się głód. Doszło do katastrofy gospodarczej - w 1921 r. wskaźniki gospodarcze oscylowały w granicach 14-17% poziomu z 1913 r. Była to prawdziwa „śmierć kliniczna rosyjskiej gospodarki".

NOWA POLITYKA EKONOMICZNA (NEP)

W wygłodzonym i zrujnowanym gospodarczo kraju doszło wkrótce do protestów społecznych: buntów chłopskich, strajków itd. Rząd Lenina został zmuszony do odejścia od komunizmu wojennego i wprowadzenia w 1921 r. nowego systemu gospodarczego o nazwie **Nowa Polityka Ekonomiczna** (ros. *Nowaja Ekonomiczeskaja Politika* - NEP). Przejściowo przywrócono elementy gospodarki rynkowej, jednak wielkie przedsiębiorstwa i instytucje finansowe pozostały własnością państwa. Zaniechano rekwizycji płodów rolnych i zastąpiono je podatkiem rolnym. Mimo że przedsiębiorstwa państwowe odpowiadały nadal za ok. 75% produkcji, dzięki aktywności sektora prywatnego gospodarka ZSRR (w 1922 r. Rosja Radziecka zmieniła nazwę na Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich - ZSRR) zaczęła wychodzić z zapaści.

KOLEKTYWIZACJA I INDUSTRIALIZACJA ZSRR

Po śmierci Włodzimierza Lenina (1924) władzę w ZSRR po ostrej walce zdobył Józef Stalin. On i jego współpracownicy szybko uznali, że NEP stanowi zagrożenie dla ich rządów. W latach 1927-1928 Stalin zdecydował się zastąpić NEP **centralnym planowaniem**, **kolektywizacją rolnictwa**, czyli tworzeniem spółdzielni rolniczych, oraz **industrializacją**, czyli szybkim uprzemysłowieniem kraju. Gospodarka radziecka przyjęła system **nakazowo-rozdzielczy** i, w myśl zasad centralnego sterowania, miała się rozwijać w ramach **planów pięcioletnich** - tzw. **pięciolatek**.

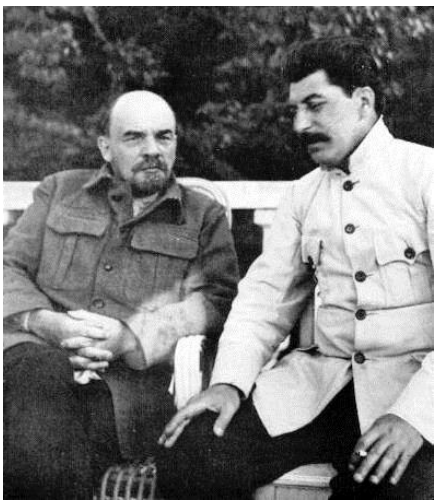

https://epodreczniki.pl/a/system-totalitarny-w-zsrr/DF64bUzed

Pierwsza pięciolatka rozpoczęła się 1928 r. Planowane sukcesy miały udowodnić światu, że socjalizm jest lepszym systemem gospodarczym niż kapitalizm. W pierwszej pięciolatce w ramach industrializacji rozwijano przede wszystkim przemysł ciężki: górnictwo (głownie węgla kamiennego), hutnictwo, sektor energetyczny, elektrotechniczny i zbrojeniowy. Przemysł lekki, wytwarzający dobra konsumpcyjne, zamierzano rozwijać w późniejszym czasie. Inwestycje realizowano jednak bardzo chaotycznie, szybko i niedbale, bez liczenia się ze zdrowiem i życiem pracowników, funduszami, a nawet warunkami klimatycznymi (np. budowane w zimie linie kolejowe tonęły w wiosennych roztopach). Wszystko to powodowało, że wiele inwestycji okazało się ekonomicznie nieopłacalnych, a tylko ok. 25%

z nich udało się zakończyć w terminie. Brak koordynacji zadań doprowadził do powstania tzw. wąskich gardeł - niewykonanie jakiegoś elementu planu lub pojawienie się innych trudności, takich jak np. brak surowców czy wykwalifikowanych specjalistów, uniemożliwiało lub poważnie utrudniało realizację kolejnych etapów. Rozwój przemysłu (w tym ciężkiego) spowodował upadek małych zakładów rzemieślniczych, co bardzo niekorzystnie wpływało na gospodarkę.

Radziecka propaganda głosiła, że wielki wkład w rozbudowę przemysłu wnieśli członkowie komunistycznych organizacji, takich jak Komsomoł. Naprawdę jednak przy szczególnie trudnych budowach przymusowo pracowali więźniowie gułagów, czyli obozów pracy, do których zsyłano osoby uznane za wrogów państwa. Śmiertelność wśród nich była bardzo wysoka. Na wsiach przeprowadzono **kolektywizację rolnictwa**. Jej celem była całkowita likwidacja prywatnej własności i nastawienie na produkcję wielkotowarową. Zamierzano też zmienić strukturę wsi przez zlikwidowanie warstwy bogatych chłopów, zwanych przez radziecką propagandę **kułakami**, a także przez zamknięcie cerkwi i wypędzenie duchownych. W ramach kolektywizacji organizowano spółdzielnie rolnicze zwane **kołchozami**.

Kołchoz "Stalin", Horodolewski rejon - wyjazd w pole pierwszego traktora. Kadr z filmu Michaiła Romma "Oswoboždienie Zapadnoj Ukrainy":

http://www.dlibra.karta.org.pl/dlibra/doccontent?id=19737

Rolnicy byli zmuszani do ich zakładania, a następnie do przekazywania kołchozom ziemi i dobytku. Kolektywizacja napotkała jednak poważne trudności. Dochodziło do buntów, które władze musiały niejednokrotnie tłumić siłą. Opornych wraz z całymi rodzinami zsyłano do gułagów na Syberii - szacuje się, że do obozów trafiło z tego powodu ok. 1,8 mln Rosjan. Największe zamieszki miały miejsce na Ukrainie, gdzie istniały duże i bogate gospodarstwa rolne. Tam chłopi z bronią w rękach bronili swojej własności, niszczyli plony i zabijali żywy inwentarz. Władze brutalnie łamały opor Ukraińców i nakazywały im dostarczanie ogromnych kontyngentów żywnościowych, znacznie przekraczających możliwości ukraińskiego rolnictwa. W wyniku tych działań doszło na Ukrainie w latach 1932-1933 do tzw. **wielkiego głodu**. Ludzie masowo umierali z głodu, dochodziło do aktów **kanibalizmu**. Historycy uważają, że życie straciło wtedy ok. 6 mln osób.

Mimo drakońskich metod kolektywizacja rolnictwa okazała się klęską. Kołchozy, nieudolnie zarządzane przez chłopów lub przez pochodzących z miast urzędników, którzy kompletnie nie znali się na gospodarce rolnej, przynosiły potężne straty. Kołchoźnicy, pozbawieni motywacji do pracy i naturalnego oparcia w tradycyjnej strukturze wsi, pracowali źle, niszczyli narzędzia i rozkradali majątek spółdzielni.

Gospodarka radziecka rozwijała się w tempie 10% rocznie i ZSRR stał się jedną z najważniejszych gospodarek świata (a działo się to w czasach, gdy większość państw przeżywała poważne problemy gospodarcze związane z wielkim kryzysem gospodarczym). Jednak sukcesy okupione zostały śmiercią wielu milionów ludzi. Szczególnie kompromitujące były niepowodzenia w zakresie kolektywizacji wsi i związany z nimi wielki głód na Ukrainie.

RADA WZAJEMNEJ POMOCY GOSPODARCZEJ

Po zakończeniu II wojny światowej (maj 1945) w radzieckiej strefie wpływów znalazło się wiele państw Europy Środkowej i Wschodniej. Wprowadzono w nich wzorce radzieckie: centralne sterowanie gospodarcze, znacjonalizowane przemysł, handel i banki, a w niektórych państwach kolektywizację rolnictwa (opor przeciw niej był szczególnie silny w Polsce). Gospodarka funkcjonowała w ramach wieloletnich planów gospodarczych. Pod kontrolą ZSRR rozwijano głownie przemysł ciężki, surowcowy, zbrojeniowy i energetyczny. Związek Radziecki prowadził w państwach satelickich rabunkową politykę gospodarczą. Czechosłowacja została zmuszona do przekazywania mu uranu, Polska dostarczała głownie węgiel i żywność, Niemcy musiały oddawać urządzenia przemysłowe, a państwa, które w czasie wojny walczyły po stronie Niemiec, zmuszono do bezwzględnego wypłacania reparacji wojennych.

W odpowiedzi na plan Marshalla (system pomocy gospodarczej zaoferowanej przez USA w l. 1948-1952 państwom europejskim zniszczonym w II wojnie światowej, w tym również państwom, które znalazły się w radzieckiej strefie wpływów), Stalin nakazał konsolidację gospodarczą państw socjalistycznych. W styczniu 1949 r. w Moskwie powołano do życia **Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej** (**RWPG**). Jej założycielami formalnie były: Bułgaria, Czechosłowacja, Polska, Rumunia, Węgry i Związek Radziecki. W następnym miesiącu do RWPG dołączyła Albania, która w 1962 r. wycofała się z prac w ramach Rady, ale formalnie pozostała jej członkiem.

Logo RWPG.
https://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_vz%C3%A1jemn%C3%A9_hospod%C3%A1%C5%99sk%C3%A9_pomoci

W 1950 r. do RWPG weszły Niemiecka Republika Demokratyczna (NRD) – nowe państwo, które powstało na terenach radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec. Później do Rady wstąpiły także Mongolia (1962), Kuba (1972) i Wietnam (1978). Zgodnie ze statutem Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej miała wspierać rozwój gospodarek narodowych państw członkowskich i pomagać w ich uprzemysłowieniu, a w rezultacie przynieść wzrost dobrobytu społeczeństw. W rzeczywistości jednak to ZSRR decydował o wszystkich działaniach w ramach RWPG, a sama Rada pozostawała wygodnym narzędziem do gospodarczego podporządkowania Związkowi Radzieckiemu państw członkowskich.

Do rozliczeń finansowych między poszczególnymi członkami RWPG powołano Międzynarodowy Bank Współpracy Gospodarczej. Rozliczenia odbywały się na zasadzie

wielostronnego **clearingu**, polegającego na wzajemnym wyrównywaniu należności i bezgotówkowym regulowaniu salda. Umowną walutą służącą do tych rozliczeń był tzw. **rubel transferowy**.

Na początku lat 60. XX w. podjęto decyzję o wprowadzeniu **międzynarodowego socjalistycznego podziału pracy**. Każde państwo należące do RWPG miało specjalizować się w określonych gałęziach gospodarki, przy czym główny nacisk położono na przemysł zbrojeniowy. Podziału obowiązków dokonał Związek Radziecki, który czerpał największe korzyści z tego rozwiązania. Radzieccy przywódcy 1 urzędnicy ustalali limity eksportu do ZSRR towarów produkowanych w krajach RWPG, ich ceny itd.

Dodatkowym źródłem dochodów Związku Radzieckiego kosztem krajów członkowskich RWPG był rubel transferowy. ZSRR ustalał jego kurs, dzięki czemu kupował towary od państw należących do Rady taniej (płacił mniej, niż były one warte), sprzedawał zaś im drożej.

W latach 70. XX w. gospodarki państw socjalistycznych stawały się coraz bardziej niewydolne i musiały zaciągać kredyty u państw zachodnich. Po upadku systemu komunistycznego w Europie Środkowej i Wschodniej RWPG rozwiązała się w czerwcu 1991 r.

Polecam materiał wideo:

1. PKF 1969 05b. Świat RWPG. https://www.youtube.com/watch?v=OwVo3cAd5_A
2. "Wielki głód". Tragedia na Ukrainie https://www.youtube.com/watch?v=XrbtmEyvwkg

Polecam książkę: Anne Applebaum "Czerwony głód"